

Л. В. Безукладова

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ СВІТСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ У ДІТЕЙ

У статті розглядається поняття світської духовності. Надано аналіз специфіки виховання дітей старшого дошкільного віку, яка забезпечує праксіологічний вимір світської духовності. Ця парадигма тісно пов'язана з екологією думки та ключовими цінностями. Розкриваються проблеми збереження повної родини. Статистичні дані відносно кількості розлучень та підвищення дитячої злочинності зобов'язують замислитись про духовне виховання дітей. Турбує утвердження в суспільстві «цивільних шлюбів», народження дітей у «цивільних шлюбах», що протиприродно самому визначенню родини. На сьогоднішній день в очах дітей все менше любові, терплячості та справедливості до батьків. Також розглядаються ключові цінності духовності, які працюють лише у поєднанні. Вони ж є фундаментальними засадами світської духовності у вихованні дошкільників.

Ключові слова: духовність, світська духовність, псевдодуховність, екологія думки, інтеріоризація, ключеві цінності, любов до батьків.

L. V. Bezukladova

FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF CULTIVATING CHILDREN'S SECULAR SPIRITUALITY

The article deals with the notion of secular spirituality. It provides the analysis of a specific nature of educating children of elder preschool age, which assures praxiological dimension of secular spirituality. This paradigm is closely related to ecology of thought. Spiritual education of children is one of the most challenging and important areas of educational research. Spiritual and moral education is a complicated psychological and pedagogical process of transferring the objective requirements of morality in the personal beliefs of a child. The core of spiritual and moral education is the interiorization, that is, the translation of the moral demands and moral principles of a society into the inner attitudes of a person. Theoretical studies of the concept of spirituality made it possible to state the following. Spirituality is the core of person's inner world, the result of manifestation of one's will to power over oneself, which makes it possible to look at the world differently, to feel it in a different way, to take an active part in its constructive transformation with the orientation at providing the good, keeping one's conscience and honor, the sense of solidarity and justice. Secular spirituality is a reference point for the search for the meaning of life which demonstrates the ability to change a person's lifestyle, one's behaviour and even one's attitude to death. Secular spirituality manifests itself as dominating orientation of moral consciousness at the key values: life, freedom, equality, solidarity and justice. It has made itself known as a factor of the formation of a person's inner world, providing the socialization of a personality and society formation. The core of moral education is parents' love for each other, as long as the family primarily affects the level of spirituality of a child. Parental love and reciprocal feelings of a child, family traditions, attitudes to work – all these factors lay the foundation for person's morality. Theoretical studies in the field of spiritual education have also revealed the phenomenon of overprotection, that is, a method of education which involves excessive care after a child. Parents are ready to satisfy their child's slightest whims, protect their child from any illnesses and try to prevent any danger. As a result, a child becomes a dependent person, selfish, demanding, unable to make decisions. It is better to give a child more freedom and trust him. It is necessary to conclude, that constant psychological contact with a child is a general requirement for cultivating his/her morality. Feeling and experiencing the contact with parents enables children to feel and realize their parents' love, devotion and care. The basis for keeping this contact is being sincerely interested in everything which happens in a child's life. When a child takes part in family's life, sharing all its goals and plans, one can expect an educative dialog with a child to emerge.

Keywords: spirituality, secular spirituality, pseudospirituality, ecology of thought, interiorization, key values, love to parents.

Подано до редакції 08.09.14

УДК: 373.2:37.013

Г. В. Беленька

ЧИННИКИ ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито теоретичні основи і чинники формування відповідальності у дітей в період дошкільного дитинства.

Ключові слова: відповідальність, діти дошкільного віку, види відповідальності, емоційна задоволеність, приклад дорослих і товаришів, дитяча література, фільми, мультфільми.

Актуальність питання формування в особистості почуття відповідальності пояснюється тим, що сучасне суспільство прагне вибудувати стратегію свого розвитку на засадах демократії, найважливішими ознаками якої є свобода і відповідальність. Відповідальність, як якість особистості, у психолого-педагогічних дослідженнях розглядається переважно

в контексті аналізу її (особистості) морального розвитку. Враховуючи той факт, що всі базові якості особистості закладаються в ранньому та дошкільному дитинстві, можемо з впевненістю сказати, що й основи відповідального ставлення до себе, оточуючих людей, речей, соціальних подій формуються в цей період.

Питання формування відповідальності є одним з ключових у виховній роботі з дітьми. Педагогічні упущення у вихованні дітей дошкільного віку в подальшому обертаються великими проблемами особистості й соціуму.

Великої уваги й значущості відповідальності як однієї з найвищих цінностей надавали відомі філософи: В. Віндельбанд, Г. Йонас, І. Кант, Ж. Ж. Руссо, Е. Фромм та інші. Так, згідно вчення І. Канта в душі кожної людини живе етичний закон – закон належного. Цей закон він назвав категоричним імперативом. Кант

стверджував, що кожна особа володіє довершеною гідністю, абсолютною цінністю. Спираючись на цей постулат, можемо стверджувати: гідна людина завжди відповідальна перед іншими та собою. Проте, щоб притаманна людині гідність, могла проявитися, а відповідальність сформуватися у стійку якість, дорослим необхідно бути уважними до дитини і своєчасно докласти виховних зусиль для забезпечення умов успішного становлення підростаючої особистості.

Французький філософ-просвітителю Ж. Ж. Руссо наголошував на тому, що спрямовувати виховання дитини повинен вихователь, але так, щоб сама дитина цього не помічала. Вихователь має налаштувати навколишнє середовище дитини таким чином, щоб воно саме підказувало моральне рішення. Присилування, як метод виховання ним рішуче відкидався, натомість пропонувалося поступове формування почуття відповідальності у дитини за свої слова й вчинки шляхом використання методу “природних наслідків”. Згідно його бачення виховного процесу, саме бажання і воля дитини спонукають її до вибору як основи дії. За умов правильно організованого виховання цей вибір стає моральним, а звичка до морального вибору призводить до формування почуття відповідальності.

Німецьким філософом В. Віндельбандом наприкінці XIX століття було введено у науковий обіг поняття “право відповідальності”. На його думку це право полягає в тому, щоб здійснювати за допомогою відповідальності моральні норми [6]. Кожна норма має свою певну цінність, а відповідальність – різні ступені. Відповідальність він відносить до категорій етики, вважаючи, що соціальні проблеми, які виникають у результаті безвідповідальності людини чи групи людей, є насамперед проблемами етичними.

Американський філософ-екзистенціаліст Г. Йонас виокремив різні типи відповідальності, які найчастіше трапляються в суспільстві: природна та штучна (договірні); горизонтальна та вертикальна; легальна та моральна. Поділ обумовлений фактором, що спричиняє її виникнення. *Природна відповідальність* виникає природним шляхом, вона є безперечна і постійна. Прикладом такої відповідальності є батьківська, оскільки їй притаманні вище означені властивості. *Договірні відповідальності* визначається змістом, попередньою домовленістю, часом, завданням, дорученням, компетенцією особи чи ряду осіб. Прийняття такого виду відповідальності містить у собі елемент вибору, від якого можна відмовитись [3, с.147].

Вертикальна відповідальність — це відповідальність сильнішого за слабшого. *Горизонтальна відповідальність* — відповідальність групи людей перед

спільною метою. *Легальна* – відповідальність, встановлена на рівні закону, тобто зовнішня. *Моральна* – суб'єктивні почуття, що супроводжують вчинок, тобто внутрішня. Важливими різновидами відповідальності, що зумовлені лексичним значенням самого слова є відповідальність “за щось чи когось” та відповідальність “перед кимось”. Перша передбачає відповідальність особистості за власні вчинки і наслідки своєї діяльності. Друга – відповідальність перед кимось.

За Е. Фроммом, відповідальність співвідноситься з такими гуманістичними цінностями, як турбота, любов, повага і свобода.

Проблема виховання в особистості відповідальності досліджувалася багатьма вченими. Висвітленню різних аспектів проблеми присвячені роботи А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Беха, Т. Веретенко, В. Горовенко, М. Левківського, М. Сметанського, О. Сухомлинської, В. Савченко, Н. Огренич, В. Оржеховської та ін. Спільною у роботах вітчизняних вчених була теза про необхідність формування особистості на основі загальнолюдських моральних цінностей, серед яких вагоме місце посідає відповідальність.

Можна простежити три напрями у сучасних дослідженнях проблеми відповідальності. Перший – висвітлює проблему виховання цієї моральної якості на різних вікових етапах розвитку особистості (І. Бех, Ж. Завадська, Л. Ітельсон, К. Клімова, А. Колесова, Т. Морозкіна, Л. Славина, В. Татенко, Л. Татомир, Л. Шевченко, Т. Фасолько). У роботах другого напрямку відповідальність розглядається як феномен міжособистісних взаємин у груповій діяльності (В. Агєєв, Л. Сухінська). Третій – представлено в роботах, присвячених висвітленню питань виховання відповідальності в конкретному виді діяльності (Т. Гасва, Л. Коршунова, К. Муздибаєв, А. Слобідський, Н. Стаднік та інші).

Орієнтуючись на ці теоретичні положення, педагоги дошкільних навчальних закладів спрямовують зусилля на виховання дитини як вільної гармонійної особистості, здатної і в реальному часі, і у майбутньому відповідально ставитися до життя, навчання, діяльності, природи, сім'ї, здоров'я тощо. Проте, враховуючи складність проблеми, існує потреба у розкритті та деталізації механізму та чинників формування відповідальності у дітей в період дошкільного дитинства, що є найбільш сензитивним для закладання основ моральності у свідомості особистості.

Відповідальність – риса особистості яка виступає сутнісним показником її моральної вихованості і регулює поведінку. Формується вона на основі знань про моральні норми і правила поведінки. Без цієї інформації особистість не може успішно соціалізуватися. Перші знання про прийняті (і дотримувані) у суспільстві норми взаємин дитина раннього віку отримує шляхом спостережень за поведінкою дорослих, а завсогом шляхом наслідування і вправлення. Значущість дорослого у житті дитини стимулює її наслідувати його дії. Відповідно, саме приклад дорослого виступає основним методом впливу на малюка. В подальшому, у дошкільному віці, дитина здатна засвоїти і систематизувати досить складну інформацію через мовлення і наочність. Проте отримані знання лише

підтвердять чи спростують результати попереднього досвіду соціалізації дитини у найближчому середовищі – родині. Саме тому на батьків дітей дошкільного віку і осіб, що їх замішують, покладається велика відповідальність як за власну поведінку, так і за зміст та емоційне забарвлення знань дітей про норми і правила моральної поведінки.

Результати психологічних досліджень Л.Виготського, О.Кононко, С.Ладивір, Г.Люблінської, С. Рубінштейна доводять, що успішне усвідомлення дитиною важливих морально-етичних норм базується на її емоційній сфері. Якщо доросла людина осягає будь яку інформацію спочатку розумом, за тим кваліфікує своє чуттєве враження від неї і потім вдається до відповідної активної дії, то дитина дошкільного віку спочатку діє, потім диференціює свої чуттєві враження і лише тоді осягає інформацію розумом [9, с. 3-4]. Тому позитивне емоційне забарвлення якщо не процесу, то результату моральної дії виступає необхідною умовою формування такого складного морального почуття як відповідальність.

Проведені дослідження засвідчують, що моральні норми для дітей дошкільного віку ще не є цінністю. Натомість любов і визнання з боку оточуючих (насамперед значущих дорослих) є для них надзвичайно важливими. Для того щоб почуватись упевнено, відчувати свою корисність і значущість, дитині необхідно, щоб хтось схвалював її дії, визнавав досягнення, вірив у її можливості. Так, в одному з досліджень було проведено спостереження за дітьми п'ятирічного віку до яких були застосовані такі методи покарання як:

- позбавлення задоволення (перегляду мультфільмів, споживання солодощів),
- негативна вербальна оцінка поведінки дитини (“Ти вчинив погано, не виконав того, що тобі доручили”),
- тимчасовий “арешт” (посидіти на стільчику в кутку 5 хвилин),
- емоційна замкненість дорослого (дорослий виконував всі необхідні для забезпечення нормальної життєдіяльності малюка дії – годував його, збирав на прогулянку тощо, але ігнорував емоційні посилання дитини – посмішку, погляд, силу та тембр голосу, крик, плач),

показали, що найбільш гостро діти реагують саме на емоційне відсторонення близької людини і докладають максимум зусиль для його подолання. Посмішка дорослого – лагідна, схвальна, добрий погляд, ніжне слово є для малюка найсильнішим стимулом до моральних дій.

На думку С. О. Ладивір, емоції є своєрідним зовнішнім виявом внутрішнього світу дитини. Різноманітні переживання, що виникають у дитини в численних життєвих ситуаціях уже в перші роки життя, взаємодіючи, створюють своєрідне емоційне світосприймання. Внаслідок систематичних повторень закладається так званий емоційний фундамент духовного буття дитячої особистості, який водночас є важливим додатком до джерела всіх проявів її активності. Використання дорослим оцінок дій та вчинків дитини, що призводять до виникнення у неї позитивних емоцій, сприяє закріпленню навичок моральних дій. Схвален-

ня перших проявів відповідальної поведінки дитини, дотримання нею домовленостей/правил співжиття серед інших людей, ініціативності у моральних вчинках має бути обов'язковим атрибутом взаємин дорослого і дитини, оскільки є спонукою розвитку відповідальності. Наприклад, навіть при дотриманні трирічним малюком обов'язкового ритуалу підготовки до сну, коли він складає іграшки на відведене для них місце, позитивна оцінка дорослим його перших дій стимулює подальшу діяльність у цьому напрямі. Вияв дорослим позитивних емоцій сигналізує дитині про правильність її дій і викликає задоволення від їх результату.

За концепцією сутнісних сил людини характер діяльності індивіда обумовлений одним із чотирьох видів спонукань: стимул, мотив, інтерес, ідеал [6, с. 28-29]. Емоційне задоволення для дитини дошкільного віку виступає і стимулом, і мотивом відповідальної діяльності. Мотив та інтерес, безпосередньо, впливаючи на результат діяльності, опосередковано впливають і на розвиток відповідального ставлення до неї. Щодо ідеалу, то для дитини дошкільного віку ідеалом і зразком для наслідування, в першу чергу, виступають батьки, потім – вихователі, друзі з групи дошкільного закладу чи двору, герої дитячих художніх творів, екранні герої з популярних фільмів та мультфільмів, а також персонажі улюблених комп'ютерних ігор. Про кожну з цих категорій та їхню роль у формуванні в дитини почуття відповідальності слід сказати окремо.

Згідно досліджень В. С. Мухіної, батьки своєю поведінкою і стилем життя активно впливають на ту частину структури самосвідомості особистості, що несе в собі ціннісні орієнтації на індивідуальний життєвий шлях людини. Відповідальна поведінка батьків виступає зразком для наслідування, а емоційна підтримка ними позитивних зрушень у поведінці дитини забезпечує ефективний процес який можемо назвати “вихованням радістю”. Сутність його полягає в тому, що відповідальні дії і вчинки дитини не просто схвалюються батьками, а підтримуються таким чином, що викликають у дитини почуття радості і стимулюють бажання знову його відчувати. Це, насамперед, радість дитини від спілкування з близькими, можливість відчувати їхнє задоволення, захоплення, гордість за власну поведінку. “Виховання радістю” є однією з найефективніших педагогічних технологій. Вона з успіхом використовувалася у Радянському Союзі у повоєнний період розбудови держави, освоєння цілинних земель, будівництва БАМу тощо. Молоді люди з радістю сприймали і переборювали труднощі, радість досягнення ставала стимулом докладання сил і самовивершення. В роботі з дітьми дошкільного віку технологія “виховання радістю” є однією з найбільш перспективних. Її успішно використовували В. Сухомлинський і Ш. Амонашвілі, працюючи з дітьми шестирічного віку.

Вихователі дітей дошкільного віку також виступають для них зразком для наслідування. Вихователь багато вміє і багато знає, а це те, до чого всіма силами прагнуть діти. Якщо вони люблять свого вихователя, то намагаються наслідувати його поведінку, стиль мовлення і навіть зовнішність. Позитивне ставлення

малюків до вихователя і бажання отримати похвалу від нього, стимулює їхній моральний розвиток, спонукає до відповідальності у словах, діях, вчинках.

Друзі в групі дошкільного навчального закладу, товариші з двору чи інші діти з якими спілкуються дошкільнята також можуть виступати зразком для наслідування, але лише в тому випадку, коли дорослі прямими вказівками не порушують їхнього природного прагнення досягти кращого результату. Наприклад, на запитання “На кого ти хочеш бути схожим?” що було поставлено дітям шостою року життя, ми отримали ряд відповідей, які засвідчили їхнє бажання бути схожими на своїх друзів, що досягли кращих результатів: “Хочу бути схожою на Дашу, вона вже вміє читати”, “На Сашка, він може сто разів ударити по м’ячу і не промазати”, “Хочу бути як мій брат, бо йому дозволяють одному гуляти зі Стівом (собакою)”. Ми бачимо, що зразком для наслідування у дошкільнят виступають однолітки які вміють і знають більше за них, або, в силу тієї самої причини, старші діти. За старшими дітьми малюки просто ходять “хвостиком”, наслідуючи їхні дії і слова. Це з успіхом можна використати для виховання відповідальності, підкреслюючи її прояви у тих, кого прагне наслідувати дитина і надаючи їм позитивної оцінки.

В минулому в багатодітних родинах чи різновікових групах дошкільних закладів виховання молодших дітей старшими було нормою. У сучасних умовах розвитку суспільства і системи суспільного дошкільного виховання, коли сім’ї переважно є одно- або малодітними, а групи дошкільних навчальних закладів різновіковими, взаємини маленьких дітей зі старшими потребують уваги і контролю з боку дорослих. Дорослі мають бути впевненими, що малюк отримає позитивний приклад для наслідування у спілкуванні з однолітками чи старшими друзями.

До добрих і шляхетних вчинків спонукають дітей герої дитячих художніх творів. Це ще один з чинників виховання відповідальності. Відомо, що улюбленими книгами дошкільників є твори із захоплюючими сюжетами, динамікою подій, що інтригують дитину, спрямовують її увагу на сприймання змісту. До таких можемо віднести твори І. Франка, М. Коцюбинського, Ю. Збанацького, М. Вінграновського, Д. Павличка, Є. Гуцало. Поряд з казками, малюки із задоволенням слухають оповідання про життя і працю людей (твори М. Коцюбинського “Десять робітників”, Т. Коломієць “Хліб”, О. Донченка “Голубий гвинтик”, “Золоте яечко”, В. Чухліба “Зимова казка”, Г. Беленької “Фея Офелія” тощо.

Дітей приваблює сюжет і риси характеру головних героїв, що подібні до рис характеру самих дітей. До того ж вони не люблять ідеальних героїв: занадто дисциплінованих, слухняних, позитивних, тому що у житті таких не буває. З дитячим героєм повинні траплятися ті самі неприємності і пригоди, що і з дитиною. Тому діти із захопленням слухають про Буратіно, Незнайку, Вереду, Петрика. Герої В. Нестайка (Веснянка), Н.Забіли (Ясочка, Катруся), О.Донченка (Софійка), Галини Пагутяк (хлопчик на прізвище Лялечка), Г.Беленької (Олесь) близькі їм за характером і своєю поведінкою у різноманітних життєвих ситуаціях слугують зразком для поведінки. Розмірковуючи

спільно з дорослим над поведінкою і вчинками героїв, діти можуть оцінити відповідальні і безвідповідальні вчинки, змоделювати в уяві свої дії в подібній ситуації, а потім перенести в реальні умови.

Допомагають у вихованні базових якостей особистості, в тому рахунку й відповідальності, твори таких сучасних зарубіжних авторів як Крістін Леро, Жосалін Саншагрен, Ніколь Надо та інших. Добре знана, завдяки “абабагаламазьким” книжкам, серед української малечі творчість британського письменника Роальда Дала, зокрема його твори “Чарлі і шоколадна фабрика”, “Матильда”, “Джеймс і гігантський персик”, “Гремліни”, за окремими з яких знято фільми і мультфільми. Всі вони спрямовані на формування кращих моральних якостей у дітей, зокрема і відповідальності.

Не менш впливовими на моральну сферу дітей є екранні герої з популярних фільмів та мультфільмів. Персонажі мультиплікаційних фільмів демонструють дитині найрізноманітніші способи взаємодії з навколишнім світом. Вони формують у малюка первинні уявлення про добро і зло, еталони гарного і поганого поведіння. Зазначимо, що існує значна різниця між вітчизняними старими мультфільмами і закордонними (від американських до японських). На думку дитячого психолога І. Медведєвої, причиною цього є глибокі розбіжності у картині світу [2].

Серед мультфільмів, які хотілося б порекомендувати як такі, що сприяють формуванню відповідальності у дітей: “Найменший гном” (реж. М.Каменецький, “Союзмультфільм”), “Найбільший друг” (реж. П. Носов, “Союзмультфільм”), “Чарівний мішечок” (реж. А.Полушкін, “Куйбишевтеелефільм”), “Капітошка” і “Капітошко, повертайся!” (реж. Б.Храневич, “Київнаукфільм”), цікаві історії про козаків (реж. В. Дахно, “Київнаукфільм”), “Лунтик” (реж. Н. Углицьких), анімаційні фільми кіностудії Уолта Діснея: “Білосніжка”, “Бембі”, “Красуня і чудовисько”, “Король Лев”, канадський серіал “My Little Pony: Friendship is Magic” (реж. Лорен Фауст, Джейсон Тіссен, Джеймс Вуттон).

Розглядаючи позитиви і ризики від надмірного захоплення дітьми мультфільмами, ми вважаємо, що рішення полягає в умілому та адекватному використанні мультиплікації, що несе виховну ідею, з метою формування певних якостей особистості дитини. Надзвичайно важливо враховувати цей чинник і контролювати: що дивляться діти дошкільного віку, як оцінюють поведінку героїв, оскільки наприкінці дошкільного періоду закінчується формування “першого абриса дитячого світогляду” (Д. Ельконін) [5, с. 32 – 33].

Відповідальність виступає характеристикою будь-яких взаємин, що виникають і встановлюються між людьми, і стосується різних аспектів їхньої діяльності. Виявляється вона лише у вільних вчинках та діях особистості. Елементарні прояви почуття відповідальності у дітей можна спостерігати вже на межі раннього і дошкільного віку, тобто тоді, коли відбуваються такі психологічні зміни в особистості дитини, як усвідомлення свого “Я”, зародження самосвідомості, прагнення виділитися з-поміж людей, що її оточують. У старшому дошкільному віці градація між від-

повідальною і безвідповідальною поведінкою дитини стає чітко виявленою. Вихователі дітей дошкільного віку, які мають досвід роботи з ними, засвідчують, що малюки здатні до відповідальної поведінки і прагнуть до неї, якщо постійно бачать відповідний приклад з боку дорослих, мають можливість вправлятися і отримують оцінку своїх дій.

Як якість особистості відповідальність має зовнішню та внутрішню сторони, що суттєво відрізняються своїми характеристиками. Зовнішня – характеризується чіткістю виконання встановлених норм взаємодії з оточуючими під прямим чи опосередкованим контролем. Внутрішня (моральна, етична) сторона відповідальності характеризує людину поза формальними взаєминами й соціальними ролями і відображає її сутність в той час, коли вона знаходиться наодинці з собою.

У дітей старшого дошкільного віку, згідно дослідження, проведеного Т. Фасолько [9] розрізняють такі рівні сформованості відповідальної поведінки:

- ініціативна відповідальність - поведінка дитини характеризується тим, що вона не тільки розуміє значення відповідального виконання доручених справ, а й відчуває задоволення від поведінки такого типу, проявляє ініціативу, пропонує шляхи вирішення завдань, наполеглива, досягає успішного результату. В спілкуванні орієнтується на інших, вміє відчути необхідність допомоги, проявляє співчуття, турботу, творчо підходить до справ, знає і використовує моральні норми;

- виконавська відповідальність - дитина характеризується наполегливістю, старанністю, добросовісністю, орієнтується на моральні норми і дотримується їх. Діє за вказівкою дорослого, не проявляє власної ініціативи;

- конформна відповідальність - характеризується тим, що дитина знає моральні норми і дотримується їх, але тільки в присутності дорослого. Поза контролем моральна поведінка зникає. Дитина вміє “приспосовуватись” до вимог дорослих, орієнтується на моральні норми, оцінюючи можливість використання їх в корисних цілях;

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Гідність як духовний геном особистості // І. Д. Бех. – Педагогіка і психологія. - 2009. - № 1. - С 76-89.
2. Заболоцька С.І. Вплив перегляду дошкільниками мультфільмів на їх моральну поведінку // Режим доступу: www.VuzLib.com
3. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Das Prinzip Verantwortung. Versucheiner Ethik für die technologische Zivilisation. – К.: Лібра, 2001. — 400 с.
4. Козлова Н.П. Этика ответственности в условиях техногенной цивилизации Ганса Йонсена: автореф. дис. ... канд. фил. наук 09.00.05. – этика /Н.П. Козлова; – М.: МГУ, 2007. – 24 с.
5. Крайг Р, Бокум Д. Психологія розвитку. / Р.Крайг, Д.Бокум. Психологія розвитку. – 9-те вид. – СПб.: Пітер, 2007. – 940 с. - (Серія «Майстри психології»).

- безвідповідальність - дитина прагне за першої нагоди уникнути необхідної поведінки, залишає доручену справу. Власні інтереси ставить найвище. [3].

Відповідальність, на думку дослідниці, засвідчує готовність дошкільника виконувати складні соціально значущі завдання: ініціювати відмову від гри на користь важливої для інших праці, не ухилятися від розв'язання проблем, не полишати розпочатих справу, а доводити її до кінця, дотримуватись правил доцільної поведінки, керуватися здоровим глуздом. Тобто, передумовою відповідальності є вибір дитиною можливої поведінки. Вибір, у свою чергу, підпорядковується мотивації. А на мотивацію вчинку дитини дошкільного віку, насамперед, впливає оцінка її дій та результатів з боку значущого дорослого.

Щоб сформувати у дитини дошкільного віку відповідальну поведінку, насамперед необхідно послідовно здійснити три кроки: орієнтуючись на базові потреби дитини у любові та визнанні, викликати й закріпити у неї емоційну потребу у моральній поведінці; надати чіткі знання про норми і правила моральних дій, що ведуть до встановлення позитивних взаємин з оточуючими; забезпечити можливості для набуття власного досвіду відповідальної поведінки.

Висновки. Щоб стати власною філософією життя дорослої особистості, відповідальність має спочатку стати звичкою її поведінки у дитячі роки. Формування відповідальності починається з того моменту, коли дитина здатна виконати короткотривале доручення дорослого, тобто, приблизно з трьох років. Найбільш інтенсивно її розвиток здійснюється у віці від п'яти до десяти років, коли дитина активно засвоює знання і буде взаємини з оточуючими. Чинниками формування відповідальності виступає емоційна задоволеність дитини від позитивної оцінки її дій значущими дорослими, позитивний приклад дорослих і товаришів, художня література, зразки для наслідування, що пропонуються екранними засобами, насамперед через дитячі фільми та мультфільми. Критеріями відповідальної поведінки є: уявлення дітей про значення і зміст моральної норми відповідальності; позитивне ставлення до відповідальності як моральної характеристики особистості; вміння діяти відповідно до норми моральної поведінки.

6. Сабадуха В.О. Філософсько-методологічний аналіз категорії “відповідальність” // В.О. Сабадуха. – Філософія, № 1 (115) січень-лютий 2012 р. – С. 166 – 170.
7. Сухомлинський В.О. Виховання обов'язку / В.О. Сухомлинський : Вибр. тв.: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С. 472–488.
8. Філософський енциклопедичний словник / [редкол.: В. І. Шинкарук]. - К. : Абрис, 2002. - 742 с.
9. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08. – дошкільна освіта / Т.С. Фасолько; Ін-т пробл. виховання АПН України. — К., 2000. — 18 с.
10. Anderson D.R. Educational television is not an oxymoron. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 557, 1998. - p. 24-38.(D).

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2009) Hidnist yak dukhovnyi henom osobystosti [Dignity as a spiritual genome of a personality]. *Pedahohika i psykhohohiya – Pedagogy and Psychology, 1*, 76-89 [in Ukrainian].
2. Zabolotska, S. I. *Vplyv perehliadu doshkilnykamy multfilmiv na yikh moralnu povedinku [Effect of watching cartoons on preschoolers' moral behavior]*. Retrieved from <http://vuzlib.com/content/view/915/94.pdf> [in Ukrainian].
3. Yonas, Hans (2001). *Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlya tekhnolohichnoi tsyvilizatsii [Responsibility principle. In search of ethics for a technological civilization]*. Kyiv: Libra [in Ukrainian].
4. Kozlova, N. P. (2007). Etika otvetstvennosti v usloviyakh tekhnogennoy tsyvilizatsii Hansa Yonsena [Ethics of responsibility in terms of technological civilization of Hans Johnsen]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: MGU [in Russian].
5. Kraih, R. & Bokum, D. (2007). Psykhohohiya rozvytku [Developmental Psychology]. *Maistry psykhohohii – Psychology masters, 9* [in Ukrainian].
6. Sabadukha, V. O. (2012). Filosofsko-metodolohichniy analiz katehorii "vidpovidalnist'" [Philosophical and methodological analysis of the category of "responsibility"]. *Filosofiya – Philosophy, 1 (115)*, 166 – 170 [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vykhovannia oboviazku [Parenting responsibility]*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
8. Shynkaruk, V. I. (Eds.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk [Philosophic Encyclopedic Dictionary]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
9. Fasolko, T. S. (2000). *Vykhovannia vidpovidalnoi povedinky u ditei starshoho doshkilnoho viku [Educating of senior preschoolers' responsible behavior]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Anderson, D. R. (1998). Educational television is not an oxymoron. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 557*, 24-38 [in English].

Г. В. Беленькая

ФАКТОРЫ ВОСПИТАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье раскрыты теоретические основы и факторы формирования ответственности у детей в период дошкольного детства.

Ключевые слова: ответственность, дети дошкольного возраста, виды ответственности, эмоциональная удовлетворенность, пример взрослых и товарищей, детская литература, фильмы, мультфильмы.

Н. V. Bielienka

FACTORS OF PRESCHOOL CHILDREN'S RESPONSIBILITY FORMATION

All the basic personality traits are laid in early and preschool childhood. Fundamentals of responsible attitude towards themselves, surrounding people, things, and social events is forming during this period as well. The formation of responsibility is one of the key issues in educational work with children. It has been updated due to the fact that modern society keeps on building a strategy of its development based on democracy, the most important features of which are freedom and responsibility. Responsibility is the personality trait serving as an essential indicator of person's moral education and behaviour regulation. It is formed on the awareness of moral norms and code of conduct. An infant gets the first knowledge about accepted social norms of relations with other people when observing adults' behaviour and learns all the rules by imitating and practicing them. The importance of an adult in a child's life encourages him to follow adult's example. Later, during preschool years, a child is able to learn quite complicated information through speech and learning. The gained knowledge will confirm or disprove the results of child's previous experience of socialization in the closest surrounding, which is the family. That is why much more responsibility is relied on preschool children's parents; children's emotional knowledge about the rules and regulations of moral behaviour are in the parents' responsibility as well. The results of psychological research prove that child's successful awareness of moral and ethical standards importance is based on his emotional sphere. That is why a positive emotional basis, the result of moral action is a necessary condition for the formation of responsibility. Preschool teacher's words, actions and positive attitude stimulate preschoolers' moral development and encourage responsibility. Fiction heroes encourage children to perform good and noble actions. Thinking together with an adult over a characters' behaviour and actions, children can appreciate responsible and irresponsible actions, to make a model of their own actions in similar situation, and then transform it into real conditions. The onscreen characters from popular movies and animated films have equal influence on children's moral sphere. It's essentially to consider this factor and to control what preschool children watch, how they evaluate characters' behaviour. So, it can be concluded, that responsibility must first become a habit of person's behaviour in childhood. The formation of responsibility starts to form at the age of about three. It is being the most intensively developed at the age from five to ten, when a child is busy with acquisition of knowledge and building relationships with surrounding people. The factors of responsibility formation are the following: child's satisfaction with positive assessment of his deeds by adults who are important for him, adults and friends' positive example, belles-lettres, examples to follow offered by screen, first of all, children films and cartoons. Among the criteria of responsible behaviour one can mention children's idea of the meaning and content of responsibility; positive attitude towards responsibility as a moral personality trait; the ability to act according to the norm of moral behaviour.

Keywords: responsibility, preschool children, types of responsibility, emotional complacency, adults and friends' example, children literature, films, cartoons.

Подано до редакції 08.09.14